गत्वा पञ्चनदे तत्र ग्राहरूपं चकार ह।
वासवस्तु करम्भस्तं तदा जग्राह पादयोः॥
निजघान च तं दुष्टं करम्भं दृढसूदनः।
भ्रातरं निहतं श्रुत्वा रम्भः कोपं परङ्गतः॥
स्वशीर्षं पावके होतुमैच्छच्छित्वा करेण ह।
केशपाशे गृहीत्वासु वामेन क्रोधसंयुतः॥
दक्षिणेन करेणोग्रं गृहीत्वा खड्गमुत्तमम्।
छिनत्ति शीर्षं तत्तावद्वह्निना प्रतिबोधितः॥
उक्तश्च देव मूर्खोऽसि स्वशीर्षं हेतुमिच्छसि।
आत्महत्यातिदुःसाध्या जघं त्वं कर्तुमुद्यतः॥
वरं वरय भद्रं ते यस्ते मनसि वर्त्तते।
मा म्रियस्व मृतेनाद्य किन्ते कार्यं भविष्यति॥

व्यास उवाच।

तच्छ्रुत्वा वचनं रम्भः पावकस्य सुभाषितम्।
ततोऽब्रवीद्वह्निं रम्भस्यक्त्वा केशकलापकम्॥
यदि तुष्टोऽसि देवेश! देहि मे वाञ्छितं वरम्।
त्रैलोक्यविजयी पुत्रः स्यान्मः परबलार्द्दनः॥
अजेयः सर्व्वथा स स्याद्दिवदानवमानवैः।
कामरूपी महावीर्यः सर्व्वलोकाभिवन्दितः॥
पावकस्तं तथेत्याह भविष्यति तवेप्सितम्।
पुत्रस्तव महाभाग! मरुद्भिरमाधुना॥
यस्यां चित्तं तु रम्भ! त्वं प्रमदायां करिष्यसि।

व्यास उवाच।

तस्यां पुत्रो महाभाग! भविष्यति बलाधिकः॥
इत्युक्तो वह्निना रम्भो वचनं चित्तरञ्जनम्।
श्रुत्वा प्रणम्य प्रययौ वह्निं तं दानवोत्तमः॥
यज्ञे परिहृतं स्थानं रमणीयं श्रियान्वितम्।
दृष्ट्वा चक्रे तदा भावं महिष्यां दानवोत्तमः॥
मत्तायां रूपपूर्णायां त्रिहायन्यां च योषितम्।
सा समागात्ततस्तस्य कामयन्ती सुहान्विता॥
रम्भोऽपि गमनं चक्रे भवितव्यप्रबोधितः।
सा तु गर्भवती जाता महिषी तस्य वीर्य्यतः॥
तां गृहीत्वाथ यातानं प्रविवेश मनोहरम्।
महिषेभ्यश्च तां रक्षन् प्रियामनुमतां किल॥
कदाचित् महिषश्चाथः कामार्त्तस्तामुपाद्रवत्।
खवमागत्य तं हन्तुं दानवः समुपाद्रवत्॥
स्वरक्षार्थं समागम्य महिषं समताडयत्।
सोऽपि तं निजशृङ्गाभ्यां शृङ्गाभ्यां कामसोहितः॥
ताडितस्तेन तीक्ष्णाभ्यां शृङ्गाभ्यां हृदये भृशम्।
भूमौ पपात तरसा ममार च विमूर्च्छितः॥
मृते भर्त्तरि सा दीना भयार्त्ता विहता भृशम्।
सा वेगात्तं वटं प्राप्य यत्रास्यां शरणं गता॥
एतस्तु गतस्तत्र महिषः कामपीडितः।
कामयानस्तु तां कामी बलवीर्य्यमदोद्धतः॥
रुदती सा भृशं दीना दृष्ट्वा वृक्षैर्भयातुरा।
धावमानश्च तं दीप्तं यत्रास्यातुं समाययुः॥
युद्धं समभवद्घोरं यत्रास्यां च हयारिणा।
शरेण ताडितस्तूर्णं पपात धरणीतले॥
मृतं रम्भं समानीय यत्रास्ते परमं प्रियम्।
चितायां रोपयामासुस्तस्य देहस्य शुद्धये॥
महिषी सा पतिं दृष्ट्वा चितायां रोपितं तदा।
प्रवेष्टुं सा मतिं चक्रे पतिना सह पावकम्॥
वार्य्यमाणापि यत्नैः सा प्रविवेश हुताशनम्।
ज्वालामालाकुलं साध्वी पतिमादाय वल्लभम्॥
महिषस्तु चितामध्यात् समुत्तस्थौ महाबलः।
रम्भोऽप्यन्यद्वपुः कृत्वा निःसृतः पुत्रवत्सलः॥
रक्तबीजोऽप्यसौ जातो महिषोऽपि महाबलः।
अभिषिक्तस्तु राज्येऽसौ हयारिरसुरोत्तमैः॥
एवं स महिषो जातो रक्तबीजश्च वीर्य्यवान्।
अवध्यस्तु सुरैर्दैत्यैर्मानवैश्च नृपोत्तम!॥")

रम्भा, स्त्री, (रभि+अच्। टाप्।) कदली। (यथा, नैषधे। २। ३७।
"तरुस्तरुणगेन सुन्दरी
किमु रम्भा परिबाहिना परम्॥")
अप्सरोविशेषः। इति मेदिनी। मे, ७। (यथा, महाभारते। १। ६५। ५०।
"अरुणा रचिता चैव रम्भा तद्वन्मनोरमा॥")
गौरी। इति शब्दरत्नावली। (सा तु पौष्टस्य-शुक्लीनामन्यततमा। यथा, देवीभागवते। ७। ३०। ५८।
"गौरी प्रोक्ता कान्यकुब्जे रम्भा कु मलया-चले॥")
गोधनिः। इति हेमचन्द्रः। ६। ४२। वेश्या। इति धरणिः॥

रम्भाष्टतीया, स्त्री, (रम्भाख्या ष्टतीया।) व्रत-विशेषकालः। यथा,—

ब्रह्मोवाच।

"रम्भाष्टतीयां वक्ष्ये च सौभाग्यश्रीसुतादिदाम्।
मार्गशीर्षे सिते पक्षे ष्टतीयायामुपोषितः॥
गौरीं यजेद्विल्वपत्रैः कुशोदाद्यः करम्भदः।
कदम्बादौ गिरिसुतां पौषे मरुवकैर्यजेत्॥
कर्पूरादः शुभरदो मल्लिकादन्तकाष्ठदः।
माघे सुभद्रां कञ्जारैर्घृताशो मल्लकप्रदः॥
गौतमीमयं दन्तकाष्ठं फाल्गुने गोमतीं यजेत्।
कुन्दैः शुभा दन्तकाष्ठं जीवाशः सस्कुलीप्रदः॥
विशालाक्षीं दमनकैश्चैत्रे काशारसंप्रदः।
दधिप्राशो दन्तकाष्ठं तगरं श्रीसुखीं यजेत्॥
वैशाखे कर्बिकारैश्च अशोकाशो वटप्रदः।
ज्येष्ठे नारायणीमर्च्चेत्तपत्रैश्च शुकदः॥
नवशाशश्च तन्मादं आषाढ़े माधवीं यजेत्।
तिलाशो बिल्वपत्रैश्च चीराम्रवटकप्रदः॥
औदुम्बरं दन्तकाष्ठं तगर्य्याः श्रावणे श्रियम्।
दन्तकाष्ठं खर्जकाशः क्षीरदो श्रुतमां यजेत्॥
पद्मैर्यजेत् भाद्रपदे शृङ्गोदाशो गुणादिदः।
राजपुत्रीचाम्बयुजे जवापुष्पैश्च जीवकम्॥
प्राशयेन्निशि नैवेद्यैः शुभरैः कार्त्तिके यजेत्।
जातिपुष्पैः पद्मजाश्च पद्मगन्धाशनो यजेत्॥
इतोदगच्च वर्षान्ते सपत्नीकान् द्विजान् यजेत्।
उमामहेश्वरं स्वार्थं लवणे तु गुडे स्थितम्॥
वस्त्रच्छत्रसुवर्णाद्यै रात्रौ च कृतजागरः।
गीतवाद्यैर्देवदेव प्रातर्गेवाद्यं सर्व्वमाप्नुयात्॥"

इति गारुडे १२० अध्यायः॥ ॥

अपि च। "अथ ष्टतीया। सा चतुर्थीयुता रम्भाव्रतेतरदेवकर्म्मसु ग्राह्या।
'रम्भाख्यां वर्ज्जयित्वा तु ष्टतीयां सुनिसत्तम।
अन्येषु सर्व्वकार्य्येषु गण्ययुक्ता प्रशस्यते॥'

इति ब्रह्मवैवर्त्तात्॥

ततश्च युग्मवाक्यं रम्भाव्रतपरम्। भविष्योत्तरे।
'कुरुष्व भद्रे यत्नेन रम्भाख्यं व्रतसुत्तमम्।
ज्येष्ठे शुक्लष्टतीयायां स्नातनियमतत्परा॥'
रम्भाख्यमिति रम्भया कृतमिति रम्भाव्रतम्।"
इति तिथ्यादितत्त्वम्॥

रम्भोरूः, स्त्री, रम्भे इव ऊरू यस्याः सा। इति व्याकरणम्॥ (यथा, रघौ। ६। ३५।
"अनेन यूना सह पार्थिवेन
रम्भोरु! कच्चिन्मनसो रुचिस्ते॥")

रम्यं, क्ली, (रम+"पोरदुपधात् यत्।" ३। १। ९८। इति यत्।) पटोलमूलम्। इति मेदिनी॥ प्रधानधातु। इति जटाधरः॥

रम्यः, पुं, (रम्यते अनेनेति। रम+यत्।) चम्पक-वृक्षः। इति मेदिनी॥ वकवृक्षः। इति शब्द-चन्द्रिका॥

रम्यः, त्रि, (रम+यत्।) मनोज्ञः। इति मेदिनी॥ (यथा, मनौ। ७। ६९।
"रम्यमानतसामन्तं स्वाजीवं देशमावसेत्॥")
बलकरः। इति जटाधरः॥

रम्यकं, क्ली, (रम्यते जनोऽत्रेति। रम+यत्। ततः कप् संज्ञायां कन् वा।) वर्षविशेषः। इति जटाधरः॥ एतस्य विवरणं यथा,—

"दक्षिणेन तु मेरोस्तु श्वेतस्य चोत्तरेण च।
वार्षं रम्यकं नाम जायन्ते तत्र मानवाः॥
मतिप्रधाना विमला जरादुर्गविवर्जिताः।
तत्रापि सुमहान् वृक्षो न्यग्रोधो रोहितः स्मृतः।
ततुफलप्राशनादेव जीवन्ति बहुवासरम्॥"

इति वराहपुराणे रुद्रगीतानामाध्यायः॥
(तथाच देवीभागवते। ८। ६। १८—२१।
"रम्यके नाम वर्षे च मूर्त्तिं भगवतः पराम्।
मात्स्यां देवासुरैर्मान्यां मनुः स्तौति निरन्तरम्॥

मनुरुवाच।

ॐ नमो मुख्यतमाय नमः सत्त्वाय
प्राणाग्नौजसे बलाय महामांस्याय नमः।
अन्तर्बहिश्चाखिललोकपालके-
रङ्गरूपो विचरस्युरुस्वनः।
स ईश्वरस्त्वं स इदं वशे नय-
न्नाज्ञा यथा दारुमयीं नरः स्त्रियम्॥
यं लोकपालाः किल मत्सरव्यथा
हित्वा यतन्तोऽपि पृथक् समेत्य च।
पातुं न शेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः
सरीसृपं स्थाणु यदत्र दृश्यते॥
भवान् युगान्तार्णव ऊर्म्मिमालिनि
क्षौणीमिमामोषधिवीरुधां निधिम्।
मया सहोरुक्रमतेऽज ओजसा
तस्मै जगत्प्राणगणात्मने नमः॥
एवं स्तौति च देवेशं मनुः पार्थिवसत्तमः।
मत्स्यावतारं देवेशं संशयच्छेदकारकम्॥